

féle csoportosítású, terjedelmű és szempontú újabb meg újabb kiadásai nem holmi irodalomtörténeti pietást szolgálnak, hanem nagyon is eleven irodalmi szükségletet.

Ettől függetlenül mint a lírai életmű interpretációját megkönnyítő forrás sem lebecsülendő ez a publicisztika. Mint irodalomoktató gyakran élek ezzel a hasonlattal: ha egy sárkányölő Szent Györgyöt ábrázoló képet kettévágnánk, s ilyenképpen elválasztanánk a lovagot a szörnyetegtől, az eredetileg hősi gesztus komikus, mert értelmetlen handabandázásnak tűnne. Az Ady-kultusznak a mai irodalmi tudatban bekövetkezett tagadhatatlan megfakulása legalábbis részben onnan eredeztethető, hogy a mai versolvasó nemzedékek csupán a gesztust érzékelik: a sárkányölő lendületét, de legfeljebb ha száraz történelmi közlésekből ismerik a sárkányt: a princípiumot, mely a költő szenvedélyes hadakozásának értelmet adott. Az Ady-publicisztika, mely a lírával egyidejűleg (sőt, voltaképpen előtte járva) szókimondóbb, fogalmibb képét nyújtja ennek a princípiumnak, óriási jelentőséggel bír az életmű struktúrájában. Igaz, joggal vethető ellen, hogy ez minden lírai életműnél törvényszerű jelenség, csak hogy a mű viszonya a szerző személyéhez, a korhoz és a helyhez esetről-esetre más, s jó volna, ha az irodalomtörténet végre kellően figyelembe venné, hogy ennek a viszonynak a megállapítása nem kazuisztika kérdése, hanem elméleti tisztázásra szorul. Varga József helyesen és meggyőzően hangsúlyozza előszavában Ady esztétikájának, ars poeticájának „életességét” (azt ugyan, megvallom, nem értem, miért lett az ars poeticából két helyütt is ars poeticus). Más nyugatos költőknél (hogy csak az örök ellenpéldát, Babitsot említsük) egészen más a kettő kölcsönös viszonya és aránya. S ezzel voltaképpen megkockáztattam egy újabb állítást is: hogy Ady lírája szempontjából többet jelent Ady prózája, mint Babits lírája szempontjából Babits prózája. A szembeállítás azonban csakis erre a vonatkozásra korlátoznám, mert egyébiránt, ellenkezőleg, meggyőződésem, hogy az irodalomtörténet felül fogja vizsgálni az utóbbi évtizedekben úgyszólván megkövült tanítást a Nyugat „forradalmi” és „esztéta” szárnyáról, s az ars poeticák különbözőségében a világszemlélet és társadalmi állásfoglalás mellett lényegesen több szerepet juttat majd az egyéni alkatnak és temperamentumnak.

Jó dolog tehát, ha a Kossuth Kiadó, nyilván szélesebb olvasó közönségre számítva, ilyen kiadványt jelent meg. Természetesen helyénvaló a kérdés, mennyiben közelít meg ez a válogatás egy képzeletbeli optimumot. Varga Józseftől, az egyik leg-

avatottabb és letpasztaltabb Ady-filológustól nem lep meg, hogy céltudatosan válogatott. Pedig ilyenkor nem is könnyű a szempont megválasztása és érvényesítése. Minthogy a kritikai kiadás feltehetően biztosítja az Ady-mű teljes hozzáférhetőségét, eliesik az az aggodalom, hogy valami jövőtethez kiharad. Másrészt a *Költészet és forradalom* előtt már igen sok válogatás jelent meg, így 1936-ban Féja Géza *Jóslások Magyarországról* című máig is igen hasznavehető és a válogatások között külön színárnyalatot képviselő kötete, azután 1949-ben a *Párizsban és Napjényszágról* című kötet (az első párizsi korszak legremekebb írásaiból), az antiklerikális írásokat egybegyűjtő *A fekete lobogó* (1950), Földessy Gyula összeállítása a *Magyar Klasszikusok sorozatában* (1954), a Koczka-Vezér-féle *A nacionalizmus alkonya* (1959), Ady irodalmi vonatkozású tanulmányából és cikkeiből pedig maga Varga József adott ki 1961-ben egy minden eddiginél teljesebb válogatást. Nincs tehát semmi értelme okvetetlenkedő megjegyzéseket fűzni hozzá, miere került bele a kötetbe ez vagy az az írás, miért hiányzik amaz: legfeljebb mint teljességgel szubjektív érzésről adok számot róla, hogy — tekintve, hogy a „fűl” a „legátfogóbb, Ady gondolatvilágát leginkább uralt témakört” kínálja, talán még helyet kaphattak volna a kötetben az olyasféle írások, mint a *Jóslások Magyarországról*, az *Ultimátum*, a *Mágnások és püspökök uradalma*, a *szabad gondolat pápája*, a *haszaszeretet reformja* stb. A fontos azonban természetesen az, hogy ötezer új példányban kerülnek az olvasók közé a XX. század magyar költőóriásának máig el nem évült és nemzetnevelési szempontból még sokáig elsőrendű fontosságú írásai.

Rákos Péter

Halálüző. Kortársak Salamon Ernőről. Bukarest, 1968. Irodalmi Könyvk. 178 l. 25 t.

A *Halálüző*, a Dános Miklós szerkesztette szép Salamon Ernő-émlékkönyv eredetileg a költő halálának 25. évfordulójára (1968. február 27.) készült, de jónéhány hónappal az után jelent meg. Így talán a jelen ismeretelés késése is menthető némileg, annál inkább, mert a kötet tartalmát és tanulságait nem a pillanatnyi, hanem a tartós aktualitás jellemzi.

Salamon Ernő életrajzát az irodalomtörténet a kortársi emlékezések összegyűjtése és közreadása előtt is meglehetősen alaposan ismerte. Legrészletesebben Kéri József írta meg a *Válogatott versek* 1955. évi

bukaresti kiadása utószavában; 1961-ben a kolozsvári Utunkban a pusztulásba vezető „hosszú, nagy útról” írott *Naplót* is közzétették. Így e gyűjtemény jelentőségét nem elsősorban a biográfiai újdonságok adják, inkább az, hogy az életutat újszerű szemléletességgel, több oldalról világítja meg. A kolozsvári diákévekről eleven szociográfiát kapunk (*Kertész Maya emlékezése*), a Brassói lapok szerkesztőségi életéről Kacsó Sándortól Ruffy Péterig színes, új részletekben gazdag képet festenek az egykori munkatársak, a Korunk 1937 tavaszán Aradon rendezett estje (Horváth Imre, Molnár Tibor), az erdélyi írók kapcsolatai s 1942. évi találkozása Móricz Zsigmonddal (Horváth Imre, Balogh Edgár) és megannyi más epizód a korábbi ábrázolásoknál plasztikusabban, életszerűben támad fel az emlékkönyv lapjain. Újonnan feltárt adatokat is tartalmaz Fuchs Simon tanulmánya Salamon „proletár-szemléletének” és a munkásmozgalomban való részvételének kérdéseiről, Dános Miklós – és ukrán íróbarátai – kutatásai nyomán pedig „oszlik már a homály, amely Salamon Ernő végóráit, haló porait takarja”.

A rokonok, barátok, harcostársak jellemzésének tükréből imponáló, hősies emberi arc néz ránk; az egyéniség bensőséges ábrázolása a kötet másik nagy érdeme. Salamon Ernő számára a sors, az élet tisztasága és mintaszerűsége talán költészeténél is fontosabb parancs volt. A *Halálúzó* – szokatlan és látszólag paradox módon – épp az ilyen jellegű válogatásokban elkerülhetetlen ismétlődések, átfedések révén tud mélyen az olvasóba rögződő, szuggesztív képet, képeket adni róla. A brassói szerkesztőség előszobájában íróasztal fölél görnyedő széles váll, a hóna alatt mindig vasos könyveket cipelő hatalmas, munkáskülsejű ember visszatérő leírásai szinte vizuálisan jelenítik meg a kultúra legmagasabb csúcsait meghódító proletár – Gorkij némely hőseire emlékeztető – típusát. De érzékeltetik az emlékezősek a diszsonanciákat is, amelyek az emberi forradalmi hitét folytatott küzdelmét kísérték. „Ő lényegében csak két véglelet ismert: a lelkesedést, a rajongó vonzalmat – vagy a haragot, sértődöttséget, felháborodást” (Csehi Gyula). Kevesen vannak, akiket nem sértett meg, akikkel nem türelmetlenkedett, veszekedett. Többről van itt szó, mint a temperamentum ellenállása a tudat és akarat ön-humanizáló törekvésével szemben. Pándi Pál finom érzékkel lírájában mutatta ki a „nyugtalanyságot, indulatokat, görcsös-kemény keserűséget”, melyeknek életbeli megnyilvánulásairól lépten-nyomon olvashatni az emlékkönyvben, s mély elemzését adta e „támadó fájdalom” történeti és pszichikai motívumainak. (Pándi Pál:

Elsüllyedt irodalom? Bp. 1963. 177–182.) A memoárgyűjtemény kiegészítő szempontokat kínál Pándi fejtegetéseihöz. Kéri József írja Salamon Ernő és Gábor István 1940-ben lezajlott, szakításhoz vezető „éles szóváltásáról”: „Gábor azt igyekezett bizonygatni, hogy a kommunista társadalomban is lesznek gyenge jellemű emberek, mert a tudat formálódása lassú folyamat. Salamon Ernő hitte, hogy a forradalom tisztítótüze, a párt nevelőereje rögtön megváltoztatja az embereket.” (135–136.) Ruffy Péter így summázza egykori vitáikat: „Salamon Ernő mindenkit meg akart nyerni, nyomban, azonnal, nem a haladásnak, amelynek valamennyien a katonái voltunk, hanem annak a forradalmi haladásnak, annak a mélyreható, tektonikus változásnak, amelynek katonájául, bábájául szegődött.” (68.) Más példák is vannak, amikor költőnk hitét romantikusnak, követelését túlzónak és illuzórikusnak látjuk. Ez az erdélyi Pavel Vlaszov haragszik anyjára, mert nem forradalmár, nem vállalja a gorkiji anya szerepét, s felháborodik, ha elvtársai, „elcsigázott és egy kis könnyű diskurzusra váró emberek”, olykor nem lelkendeznek felolvasásra szánt komoly könyvei láttán (az utóbbi esetet Horváth Imre írja le). Fájdalmas meghasonlásainak nem elhanyagolható oka a tudat gyors átalakulását, a forradalmi megtisztulást valló elmélet és a merevebb, ellenállóbb társadalmi valóság ellentéte.

Élettörténet és személyiség, kor és jellem bemutatása közben az emlékezők minden eddiginél teljesebb tablót festenek Salamon Ernő barátairól, társaságáról, szellemi környezetéről. Munkások, forradalmárok, költők-írók, újságírók, kritikusok, színészek, előadók alkotják ezt a „környezetet”, kereste és vonzotta az értékes, baloldali elkötelezettségű embereket. Társadalmi és szellemi orientációjában bizonyos értelemben fordulópontra jelent második házassága. Csehi Gyula remek kis esszéjében mutatja ki, hogy Huszár Ilonának családi kultúrája Vásárhelyen is „egy darabka továbblétező, továbbélő századeleji Nagyvárad volt”, bennük a legjobb polgári hagyományok a korszerű marxista gondolkodással ötvözödtek. A költő maga is tudatosította, barátai is megerősítik, mennyire szüksége volt e rugalmas és szintetikus művelődési modellre – és persze az ezt közvetítő nagyszerű asszonyra – elfogultságai feloldásához, utolsók, legértettebb évei emberi és költői felszabadulásához (Csehi Gyula; Kéri József idézett szavai a *Beszélgetés Ilonával* c. riportban).

Ez a könyv nem tudományosan igazolt, cáfolhatatlan tényeket, hanem szubjektív emlékeket, személyes reflexiókat vonultat fel. Egy másnak ellentmondó nyilatkozatok

is akadnak benne, filológiai forrásként csak kritikával használható. Mint emberi dokumentumok, a kortársi feljegyzések Salamon Ernőn kívül személyisége kisugárzását és e sugarak felfogóit, összegyűjtőit is jellemzik. Az erdélyi magyarság hagyománytisztelőte, az apróbb emlékekre is kiterjedő figyelme és gyűjtőszenvédője tiszteletet érdemel, és követésre: az irodalomtörténeti érdekű részletek, megfigyelések, háttér-adatok nagyobb megbecsülésére, szervezettebb gyűjtésére ösztönöz.

Csűrös Miklós

Dallos István: A Híd vallomása. Bratislava, 1969. Madách K. 204 l.

A csehszlovákiai magyar könyvkiadás — az irodalomtörténészekkel karöltve — egyre több figyelmet szentel Szlovákia két háború közti magyar irodalmának. Ez a könyv arról tanúskodik, hogy Turczel Lajos irodalomszociológiai összefoglalása és Csanda Sándor portrészorozata után most az 1918 és 1938, illetőleg 1938 és 1945 között eltelt két korszak részletproblémáira irányul a figyelem. Ezt helyesnek tartjuk: csak akkor lehet majd megírni a szlovákiai magyar irodalom „első” és „másodvirágzásának” teljes történetét, ha előbb az oly sok szempontból feledésbe merült vagy félremagyarázott részletekre derítünk fényt.

Már maga Dallos István személye is biztosítéknak látszik, hogy az annakidején oly fontos szerepet játszott nyitrai *Híd*-nak (a *Nyitrai írók könyvének*, a *Szlovenszói Írók Antológiája* négy kötetének és az ún. „önálló” Szlovákia idején megjelent *Magyar Album*-nak) a történetét megírja: — Mártonvölgyi Lászlóval együtt ő volt az egész vállalkozás kezdeményezője. Emberfeletti munkával, időt és anyagi áldozatot nem kímélve ő is hozta tető alá. Külön hangsúlyt kell kapnia Dallos és Mártonvölgyi vállalkozásában annak a ténynek, hogy abban az időben léptek fel s kezdeményezték — pártállásra és világnézetre való tekintet nélkül — nemcsak az összes szlovákiai magyar író összefogását, hanem egyúttal a hídépítést is a Szlovákiából elszármazott, az erdélyi, a vajdasági írók között — amikor már egyre erősebben és erősebben lépett fel, lett romboló erővé a fasizmus. A nyitrai *Híd* története tehát nemcsak egyik kis részlete a csehszlovákiai magyar irodalomnak, hanem éppen abba a korszakába nyújt bepillantást, amikor egyre világosabbá válik, hogy a nacionalista pártpolitika vezetése csödbe juttatott minden olyan akciót, amely nem szolgálta ki kritikátlanul! Milyen jellemző és milyen dicstelen pl. az a mód, ahogy a Sziklay Ferenc-kezdeményezte és fontos szerepre hivatott Cseh-

szlovákiai Magyar Irodalmi Szövetséget egy, az ő szemükben „megbízható” dilettáns nyitraivideki földbirtokossal, Staud Gáborral tették tönkre!

Dallos könyve számos fontos adatot tartalmaz a csehszlovákiai magyar irodalomról. Csak az a baj, hogy érteni s további munkájuk számára felhasználni csak a „beavatottak”, a legalább némileg tájékozottak tudják. Kár, hogy a kétségtelenül igen érdekes anyag összeállításját legalább a kiadó lektorai nem figyelmeztették: az események pontos időrendbe foglalt „krónikáját” adja elő tömörebben, olvasmányosabban, a *Híd* történetét ne zavarja meg sokszor teljesen jelentéktelen idézetekkel, névsorokkal, számlaösszegekkel stb., tehát olyasmivel, ami legfeljebb csak jegyzetbe kívánczok. A *Hídról*, erről a maga idejében nagyszerű vállalkozásról, amely össze tudta fogni az egész magyar nyelvterületet, ugyanakkor a magyar és a szlovák irodalom közeledését is szolgáltni tudta, kidolgozottabb, egységesebb, magasabb színvonalú könyvet kellett volna írni. Ez így legfeljebb csak kellő kritikát igénylő forrásanyaga lehet majd annak, aki egyszer össze fogja állítani a csehszlovákiai magyar irodalom történetét.

Sziklay László

Gergely Sándor: Emberek között. 1–2. köt. (Az utószót írta: Imre Katalin). Bp. 1968. Szépirodalmi K. 479; 394.

1966-ban, az író halála után a *Valami készül* c. kötettel a kiadó a szerző életművének összegező bemutatását kezdte el. E nagyszabású vállalkozás második darabja az *Emberök között*. A kötetben Gergely Sándor 1922 és 1960 között írt kisregényeinek, elbeszéléseinek és riportjainak gyűjteménye található. A válogatás az életmű legjobb írásait tartalmazza, nem törekszik teljességre. Célja inkább a maradandó, egy-egy korszakot, stílusváltást leghitelesebben reprezentáló művek felmutatása volt, azért szerepel e két kötetben az *Emberök között* c. íráson kívül, csupa, már több ízben könyvalakban is megjelent írás: Az 1948-ban megjelent *Gyanú* c. kötet mindegyik írása szerepel ebben a válogatásban is. A második kötet novelláinak nemcsak fejezetcímei, de beosztása, és maguk a felvett novellák is teljes egészében megegyeznek az 1957-ben megjelent *Őszi reggel* c. kötet novelláival. A 33 írásból csupán 7 nem szerepelt már ott is. Ezért úgy érezzük, hogy a válogatás talán túlságosan is az előző kötetekre támaszkodott és nem törekedett új novellák felfedezésére.

Imre Katalin a műhöz írt terjedelmes utószavában egyebek közt ezt mondja: